

На нашу думку, чималого значення у нормативному регулюванні використання маніпулятивних технологій набуває несуперечливість та внутрішня єдність системи законодавства. Ми погоджуємось з думкою деяких авторів, які стверджують, що ніщо так не віддаляє державу від правової, як внутрішня боротьба в системі законодавчих актів, невідповідність нормативно-правових актів, які видають різні органи центральної та місцевої державної влади, основним законам та Конституції [2, с. 37].

Отже, ми приходимо до висновку про вирішальне значення нормативно-правового регулювання використання маніпулятивних технологій у виборчому процесі, особливо у трансформаційні періоди переходу держав до демократії. Водночас ми розуміємо складність побудови такої системи обмежень, проте переконані, що таке регулювання важливе та потребує як уваги законодавців, так і контролю громадськості.

1. *Виборче законодавство: українська практика, міжнародний досвід та шляхи реформування / За заг. ред. Є.В. Радченка. – К.: Факт, 2003.* 2. *Гринюк Р.Ф. Правова культура і її роль у становленні та розвитку правової держави // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 20. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002.* 3. *Декларація о критериях свободных и справедливых выборов. Принята на 154-й сессии Совета Межпарламентского Союза // <http://www.democracy.ru/library/laws/international/el-declaration-1994/html>.* 4. *Документ Копенгагенского совещания Конференции по человеческому измерению СБСЕ // Международные акты о правах человека: Сборник документов / Сост. В.А. Карташкин, Е.А. Лукашева. – М.: Изд. Группа НОРМА-ИНФРА. – М., 1999.* 5. *Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. // Міжнародні документи ООН з питань прав людини. – К.: УПФ, Право, 1995.* 6. *Конвенция о стандартах демократических выборов, избирательных прав и свобод в государствах-участниках Содружества Независимых Государств // http://www.fci.ru/conference/konv_CNG.htm.* 7. *Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. Т.3. Трансформации 90-х годов. Ч.1. – М.: Наука, 2002. UN Committee on Human Rights, general Comment 25, The Right to Participate in Public Affairs, Voting Rights and the Right to Equal Access to Public Service, 1510th meeting (fifty-seventh session) (12 July 1996) // <http://www.osce.org>.*

УДК 355.233.23.(477)

А. Луньков, Л. Харахаліль

Національний університет “Львівська політехніка”

ВНУТРІШНІ ВІЙСЬКА – ЕЛІТНІ ФОРМУВАННЯ ВОЄННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

© Луньков А., Харахаліль Л., 2008

Розкривається історія, основні етапи, особливості формування внутрішніх військ МВС України, зміст нормативно-правових документів, що регламентують діяльність внутрішніх військ, їхню взаємодію з іншими структурними елементами Воєнної організації – Збройними силами, Прикордонними військами тощо. Особлива увага приділяється реформуванню, перебудові внутрішніх військ, їхніх зусиль із захисту прав і свобод громадян, національної безпеки, конституційного ладу у державі.

The history, main stages, peculiarities of internal forces MHA of Ukraine forming, content of normative and law documents, which regular the internal forces activities, Their cooperation with other structural elements of military organization – Armed Forces, Frontier Forces and others are revealed in the article. Particular attention is focused on the lasting reforming, internal forces reconstructions, their efforts in rights and freedom protection of citizens, national security and constitutional system in our state.

XXI століття після розпаду СРСР, припинення протиборства Організації Варшавського Договору і НАТО, фактичного завершення “холодної війни” породило, як потім з’ясувалося, примарні надії на те, що нарешті запанує на Землі мир, міжнародна безпека, плідна співпраця народів. Однак жорстокі терористичні

акти у США в 2001 році, кровопролитні конфлікти на Балканах, в Чечні, Іраку, Афганістані, на Близькому Сході перекреслили ці сподівання, змусили ООН, ОБСЄ, інші впливові міжнародні організації подбати про превентивні запобіжні заходи щодо нейтралізації загроз і небезпек, що виникають сьогодні, насамперед через активізацію міжнародного тероризму.

Нові геополітичні реалії в Європі і світі зумовили необхідність і в суверенній Україні з цілком нових позицій підійти до проблем утвердження суверенітету, національної безпеки, визначення свого місця у системі загальноєвропейської безпеки. Здавалося б, з одного боку, зникли безпосередні загрози воєнної агресії, з іншого – виникла необхідність гнучкого реагування на спалахи воєнних конфліктів у сусідніх державах, подолання негативних процесів, що загрожували внутрішньонаціональній безпеці держави. За цих умов пріоритетною була увага держави до розбудови Збройних сил – головного гаранта воєнної безпеки незалежної України. Але одночасно тривало становлення інших важливих складових Воєнної організації держави – зокрема внутрішніх військ.

Як засвідчує історичний досвід, внутрішні війська за усіх умов були опорою панівного ладу, внутрішньої безпеки держави. Зазначимо, що люди старших поколінь, зокрема в західних областях України, добре пам'ятають жорстокі каральні акції радянських внутрішніх військ проти місцевих жителів, що надавали підтримку воїнам УПА, репресії проти вірян, священників греко-католицької церкви. Створення внутрішніх військ у незалежній Україні мало цілком нову, величну і благородну мету – здійснювати надійний захист прав і свобод громадян, їхньої особистої безпеки, конституційного ладу у нашій державі.

Реалізація цієї мети виявилася справою складною і доволі тривалою, оскільки національні внутрішні війська довелося створювати здебільшого на базі тих радянських внутрішніх військ, що були дислоковані на території України після розпаду СРСР. Достатніх зусиль вимагало розроблення і прийняття нових нормативно-правових актів, що визначили систему формування і діяльності внутрішніх військ.

Вже 30 серпня 1991 року, у перші ж дні існування незалежної України, Президія Верховної Ради прийняла Ухвалу “Про підпорядкування Україні внутрішніх військ, що дислокуються на її території”. В Ухвалі наголошувалося: “На основі військових частин внутрішніх військ утворити Республіканську гвардію України” [6, с. 1074].

11 жовтня 1991 року Верховна Рада України ухвалила “Концепцію оборони та будівництва Збройних сил України”, згідно з якою у Збройних силах України передбачалося створення трьох видів військ: Сухопутні війська, Військово-Повітряні сили і Сили протиповітряної оборони, Військово-морські Сили. Окремо відзначимо, що до військ наземної оборони було зараховано Прикордонні війська, Республіканську гвардію і війська цивільної оборони [7, с. 1430].

4 листопада 1991 року Верховна Рада України ухвалила Закон “Про Національну гвардію України” і Постанову “Про порядок забезпечення Національної гвардії України”, якими було передбачено, що гвардія створюється на основі внутрішніх військ, дислокованих в Україні. Згідно із Законом на Національну гвардію України (НГУ) покладалися функції захисту конституційного ладу України, захист цілісності її території від спроб змінити її силою ззовні чи зсередини, участь у ліквідації наслідків різних аварій чи стихійного лиха, підтримання надзвичайного стану, якщо такий буде проголошений, охорони кордонів, особливо важливих державних об'єктів, посольств та консульств, участь в охороні громадського порядку [8, с. 194].

Нині визнається, що створення елітних частин на базі колишніх підрозділів внутрішніх військ СРСР було зумовлено тим, що в Україні у ці роки були відсутні збройні формування, які могли б бути гарантом захисту Президента та Верховної Ради, конституційного ладу у країні. Національна гвардія створювалася як елітне формування майбутнього війська незалежної України. Крім того, прагнучи побудувати демократичну, правову державу українське політичне керівництво вирішило, що армія повинна виконувати тільки історичне, конституційне призначення – забезпечувати оборону України, а внутрішні, зокрема поліцейські функції повинні виконувати інші збройні формування.

Одразу після ухвалення нормативно-правових актів про Національну гвардію в країні була розгорнута робота з розроблення штату управління та з'єднань Гвардії, визначення їхньої дислокації та чисельності. Гвардії були передані оперативні мотострілецькі полки, які до того діяли в районах міжнаціональних конфліктів, спеціальні моторизовані частини внутрішніх військ. Ці формування мали матеріально-технічну базу, пункти дислокування, житловий фонд, навчальні полігони. До їхнього складу входили досвідчені військовослужбовці, офіцери і прапорщики, які склали присягу на вірність Українській державі.

На початку 1992 року чисельність Гвардії, яка дислокувалася в 12 областях України, становила понад 16 тисяч осіб у складі 14 підрозділів. Авіація НГУ була здатна терміново передислокувати у заданий район майже 2000 гвардійців. На цей час на озброєнні НГУ була стрілецька зброя, легкі артилерійські системи, бойова і спеціальна техніка, спецзасоби, а також засоби захисту.

19 травня 1992 року Верховна Рада України своєю Постановою затвердила “Положення про обов’язки і права особового складу Національної гвардії України”.

Восени 1992 року у складі Гвардії було п’ять дивізій: 1-ша Київська, 2-га Східна, 3-тя Південна, 4-та Північна, 5-та Західна, а також Харківське училище НГУ, Олександрівська вертолітна бригада та кілька інших військових частин, наприкінці 1992 – на початку 1993 років сягала близько 60 тисяч осіб, і майже до 1994 року мала у своєму складі вдвічі більше військ, ніж це було дозволено та обумовлено законодавством.

26 січня 1993 року Верховна Рада України внесла доповнення до Закону “Про Національну гвардію України”, поклавши на Гвардію відповідальне завдання – участь в охороні громадського правопорядку. Для цього використовувалося більш ніж п’ятдесят відсотків чисельності усього особового складу, патрульний автотранспорт і відповідне екіпірування.

У січні 1995 року Президент України видав Указ “Про підпорядкування окремих підрозділів Національної гвардії України Міністерству внутрішніх справ”. У підпорядкування МВС були передані окремі підрозділи, колишні міліцейські полки, які під час створення Національної гвардії були їй передані разом із містечками дислокації і технікою. Це повинно було без додаткових асигнувань кількісно збільшити патрульно-постову службу, яка охороняла громадський порядок у населених пунктах. Охорону порядку відтоді почали здійснювати вишколені угруповання військовиків. До МВС переходили Дніпропетровський, Криворізький, Запорізький полки та інші частини 1-ї, 3-ї та 4-ї дивізій Національної гвардії України. На жаль, виконання Указу викликало значне зниження боєздатності Гвардії. У шести областях перестали існувати гвардійські підрозділи, що поставило під загрозу виконання завдань, покладених на Гвардію. Крім того, значно зменшилися можливості Гвардії щодо виконання завдань, покладених на неї Законом “Про Національну гвардію України” (особливо це стосувалося охорони найважливіших державних об’єктів, посилення та захисту державного кордону, боротьби з диверсійно-розвідувальними та іншими збройними формуваннями, забезпеченням умов для надійного функціонування державних органів управління та підтримання воєнного стану). Гвардія, по суті, випадала із системи територіальної оборони і була неспроможна виконувати в повному обсязі свої завдання.

На базі частин, переданих з НГУ, були створені та звані “моторизовані частини міліції”, які вже з 1 квітня 1995 року почали нести внутрішню службу. Указ Президента від 20 січня 1995 року стосувався практично всіх колишніх частин внутрішніх військ (за винятком підрозділів 1-ї та 5-ї дивізій НГУ), які згідно з Указом, ухваленим Президентом України 30 серпня 1991 року, стали Республіканською гвардією, а згодом Національною гвардією України. У складі Національної гвардії у 1995 році залишилися Львівська (західна) дивізія, Чугуївська дивізія, підрозділи Київської дивізії, окрема Кримська бригада, полки забезпечення та навчальні заклади.

6 жовтня 1995 року Указом Президента України Національна гвардія була підпорядкована Верховному головнокомандувачу Збройних сил України.

У 1997 році на Національну гвардію України була покладена функція протидії тероризму, а в частинах спецпризначення Гвардії (статус спецназу, до речі, мала третина усіх гвардійських підрозділів) були створені окремі взводи та роти з боротьби з тероризмом.

У 1998 році чисельність Гвардії становила 26 600 військовослужбовців. З них було сформовано 4 дивізії і 4 бригади (одна з них була вертолітна). Кількість особового складу і специфіка розташування гвардійських частин давала змогу оперативно та якісно виконувати поставлені завдання.

Станом на 1999 рік частини НГУ брали участь у ліквідації вибуху газопроводу у мікрорайоні Залютино (м. Харків), аварії на електростанції Жовтневого району (м. Маріуполь), стихійних лих у Тернопільській і Чернівецькій областях, аварії на лівобережному водозаборі (м. Київ), вибуху газу у житловому будинку (м. Одеса), пожежі в Луганській області, повені на Закарпатті. Підрозділи Національної гвардії залучалися до охорони державного кордону та прикордонної смуги на Чернігівському, Сумському, Харківському, Донецькому, Луганському, Луцькому, Львівському напрямках з метою закриття каналів нелегальної міграції, припинення контрабанди валюти, історичних, культурних цінностей, зброї та наркотиків. Під час виконання завдань держави було повернено валюти на суму понад 100 тисяч доларів США, затримано близько 300 осіб за незаконне перебування на території України, вилучено 28 одиниць вогнепальної зброї і тощо [5, с. 136–137].

Однак розвиток соціально-економічних і політичних подій в Україні свідчив про те, що НГУ практично виконала свої функції.

11 січня 2000 року був оприлюднений Закон України “Про розформування Національної гвардії України”, де вказувалося: 1. Розформувати Національну гвардію України як військове формування. 2. Особовий склад, військову техніку, озброєння, фонди та інше майно з’єднать, частин, закладів та установ

Національної гвардії України передати у встановленому порядку відповідно до внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України та Збройних сил України без збільшення їхньої загальної чисельності. 3. Виконання функцій щодо охорони дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав на території України покласти на Міністерство внутрішніх справ України”.

Офіційно стверджувалося, що створена Національна гвардія України дублювала завдання, які покликані виконувати інші силові структури. Передавання міліцейських і оперативних частин внутрішніх військ до складу Національної гвардії завдало значної шкоди справі охорони громадського порядку і боротьбі із злочинністю. У підпорядкуванні МВС практично не залишилося підрозділів швидкого реагування, конче необхідних для виконання оперативних завдань. Спецпідрозділи “Барс”, “Ягуар”, “Тепард”, спеціальні моторизовані військові частини міліції дали змогу сформувати мобільні, оперативні підрозділи, покликані забезпечувати гарантію спокою, стабільності і правопорядку на території України.

Важливе значення мала переорієнтація Харківського інституту внутрішніх військ на підготовку висококваліфікованих фахівців для внутрішніх військ.

Законодавчо чітко було визначено коло завдань, які були покликані вирішувати внутрішні війська. Насамперед це:

участь у спеціальних операціях щодо знешкодження збройних злочинців, припинення діяльності не передбачених законодавством озброєних воєнізованих формувань і груп;

участь у спеціальних заходах щодо виявлення, блокування і затримання озброєних осіб, які захопили заручників, особливо важливі державні об’єкти та адміністративні споруди;

участь у гарантуванні безпеки вищих посадових осіб України, громадян і громадського порядку у районах дії режиму надзвичайного стану;

надання допомоги органам внутрішніх справ у охороні громадського порядку, припинення масових безладів, що супроводжуються насильством із застосуванням зброї;

охорона та оборона важливих державних об’єктів (зокрема атомних електростанцій та трьох науково-дослідних інститутів, що мають атомні реактори), об’єктів матеріально-технічного забезпечення МВС України;

супроводження спеціальних вантажів;

конвоювання та екстрадиція заарештованих і засуджених;

охорона підсудних під час судового процесу;

переслідування і затримання заарештованих і засуджених осіб, що втекли з-під охорони;

охорона дипломатичних представництв іноземних держав;

забезпечення ізоляції осіб, затриманих за підозрою у вчиненні злочину, засуджених;

надання допомоги адміністрації об’єктів, які охороняються військами, у ліквідації наслідків аварій і стихійного лиха;

участь в охороні громадського порядку та боротьбі із злочинністю, забезпеченні громадської безпеки під час масових заходів, припиненні масових безладів у населених пунктах.

Для виконання своїх обов’язків і відповідальних завдань, покладених на внутрішні війська, законодавство України наділяє особовий склад широкими правами, які дають змогу:

затримувати і доставляти в органи внутрішніх справ громадян, підозрюваних у скоєнні злочинів і тих, які вчинили адміністративні правопорушення;

вести переслідування, здійснювати затримання, передавати органам внутрішніх справ або безпеки злочинців і осіб, які вчинили напад на об’єкт, що охороняється;

здійснювати оточення (блокування) районів місцевості, окремих будівель і об’єктів під час розшуку та затримання осіб, які втекли з-під варти;

здійснювати огляд вантажів, а за наявності відомостей про вчинення правопорушення – і огляд на контрольно-пропускних пунктах об’єктів, що охороняються;

заходити на земельні ділянки, в житлові та інші приміщення громадян, приміщення підприємств, установ та організацій та здійснювати їх огляд під час безпосереднього переслідування та затримання злочинців, осіб, які втекли з-під варти або вчинили напад на об’єкт, що охороняється, особовий склад варти, військовий наряд, з повідомленням про це прокурора протягом доби;

використовувати та застосовувати зброю та спеціальні засоби на підставах і у порядку, передбачених Законом України “Про міліцію”, військовими статутами Збройних сил України та іншими актами законодавства України;

використовувати транспортні засоби, що належать підприємствам, установам та організаціям, громадянам, під час безпосереднього переслідування та затримання злочинців, осіб, які втекли з-під варти або вчинили напад на об’єкт, що охороняється, варту або військовий наряд.

Узагальнення досвіду діяльності внутрішніх військ МВС України, виконання ними своїх конституційних обов'язків дало змогу нещодавно Президенту України В. Ющенку заявити: "Немає жодних сумнівів у тому, що Україні потрібно сучасне, професійне військове формування з правоохоронними функціями, завдання і практика діяльності якого повністю відповідає європейським нормам і стандартам демократичного суспільства. Внутрішні війська достойно пройшли етап свого становлення, гідно забезпечують громадську безпеку і правопорядок всередині країни, а високопрофесійне і самовіддане виконання миротворчих функцій українськими військовослужбовцями в гарячих точках зміцнює міжнародний авторитет нашої держави".

Пріоритетами внутрішніх військ на найближчу перспективу Президент назвав завдання із забезпечення національної безпеки, охорони громадського порядку, захист життя, прав і свобод громадян, а також забезпечення відповідності системи управління внутрішніми військами Конституції України нормам європейського законодавства.

Президент також наголосив на необхідності категорично не допускати будь-яких спроб використання Внутрішніх військ в інтересах політичних, бізнесових та інших сил, забезпечити повну відкритість цих військ для здійснення цивільного контролю.

Як бачимо, створення і подальший розвиток Внутрішніх військ МВС України стали значною подією нашої молоді незалежної держави. Їхня діяльність яскраво демонструє вагомий внесок у розбудову правової, демократичної України, захист конституційних прав, свобод, життя і безпеки громадян нашої Вітчизни.

1. Внутрішні війська: оцінки і пріоритети // Урядовий кур'єр. – 2008. – 28 березня. 2. Закон України "Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України" // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 29. – С. 398. 3. Кіхтенко О. В.В. Працюють в інтересах держави, а не одного міністерства // Ратник. – 2008. – 4 лютого. 4. Луньков А.В. Гарантування державної безпеки України: історичний досвід провідних держав та сучасність. Автореф. канд. дис. – Львів, 2007. – 19 с. 5. Луньков А.В. Національна гвардія України в системі національної безпеки держави: досвід створення, розвитку і функціонування. Труды Академії. – НАОУ. – 2006. – № 68. – С. 133–140. 6. Про військові формування в Україні. Про підпорядкування Україні внутрішніх військ, що дислокуються на її території. Постанова Верховної Ради України. – 1991. – № 38. – С. 1074. 7. Про концепцію оборони та будівництва Збройних сил України: Постанова Верховної Ради України. – Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 51. – С. 1480. 8. Хантіль М.Ф. Внутрішні війська МВС України. – К.: Бібліотека "Ратник", 2003. – 254 с.